

УДК 371(410)(043,3)

Наталія Хайдарі

ВИХОВНИЙ ФЕНОМЕН ПРИВАТНИХ ШКІЛ-ПАНСІОНІВ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

У статті розкрито особливості організації виховання у приватних школах-пансіонах Великої Британії. Автором схарактеризовано сутність автентичного британського виховного феномену «the spirit of the school» («дух школи») – присутній в кожному навчальному предметі, в кожному виховному заході, в об'єктах, що оточують студента, будівлі, шкільній формі, викладачах, сукупності понять, правил, традицій адміністрації школи, її персоналу і учнів, відомих кожному члену такої освітньо-виховної системи та які приймаються ними як відображення своєрідності, індивідуальності освітнього закладу, і сприймається ними як предмет гордості.

Ключові слова: виховний феномен, приватні школи-пансіони, Великобританія, шкільні традиції, символіка, Рагбі (Rugby School), Итон (Eton College), Чартерхаус (Charterhouse School), Харроу (Harrow School), Малверн (Malvern House).

В статье раскрыты особенности организации воспитания в частных школах-пансионах Великобритании. Автором охарактеризованы сущность аутентичного британского воспитательного феномена «the spirit of the school» («дух школы») – присутствует в каждом учебном предмете, в каждом воспитательном мероприятии, в объектах, окружающих студента, зданиях, школьной форме, преподавателях, совокупности понятий, правил, традиций администрации школы, ее персонала и учеников, известных каждому члену такой образовательно-воспитательной системы и принимаемых ими как отражение своеобразия, индивидуальности образовательного учреждения, и воспринимается ими как предмет гордости.

Ключевые слова: воспитательный феномен, частные школы-пансионы, Великобритания, школьные традиции, символіка, Рагби (Rugby School), Итон (Eton College), Чартерхаус (Charterhouse School), Харроу (Harrow School), Малверн (Malvern House).

The paper found that interesting chapter in the development of British education is the work of institutions of great educational traditions – private boarding schools – education research organization which is the source of analysis and understanding which will help solve a number of problems in the school system of the XXI century, functioning institutions and the establishment of a new type, creating an open, humane, democratic school, improving school

system as an important part of education and training of young generation in accordance with the present challenges. The features of the organization of education in private boarding schools in Great Britain. The main types of education inherent in the British educational system in general and private boarding schools in particular – religious, social, sporting and aesthetic.

Key words: *educational phenomenon, private boarding schools, UK, school traditions, symbols, Rugby School, Eton College, Charterhouse School, Harrow School, Malvern House.*

Вітчизняна педагогічна наука завжди приділяла увагу вивченню зарубіжних систем освіти і виховання, в тому числі аналізу систем виховання та освіти. Зважаючи на сказане вище, актуальним і доцільним видається дослідження освіти Великої Британії, яка розвивалася упродовж декількох століть і є системою, що перевірена часом та історією, успішно функціонує та підпорядкована чітким високим стандартам якості.

Цікавою сторінкою у розвитку британської освіти є діяльність закладів з великими виховними традиціями – приватних шкіл-пансіонів – дослідження організації виховання в яких є тим джерелом, аналіз та осмислення якого сприятиме розв'язанню низки проблем шкільництва у ХХІ ст., функціонуванню і становленню закладів нового типу, створення відкритої, гуманної, демократичної школи, удосконаленню шкільної системи освіти як важливої складової виховання і навчання молодого покоління відповідно до викликів сьогодення.

Вагомий внесок у вивчення англійської школи, історії освіти і педагогіки загалом внесли Б. Бім-Бад, Н. Воскресенська, Б. Вульфсон, А. Джуринський, Б. Корнетов, В. Лапчинська, З. Малькова, Л. Микулинський, К. Салімова та ін. Історичний аспект функціонування елітних шкіл Великобританії представлено у працях Т. Бемфорда, Дж. Гейторна-Харді, Б. Дарвіна, Е. Мака, В. Огілві та ін. Діяльність елітних шкіл у Великій Британії досліджено в контексті з'ясування їхньої соціальної ролі в системі освіти цієї країни, чому присвячені роботи Дж. Волвіна, Ф. Веннінга, Б. Гарднера, Дж. Мак-Конела, А. Рейда, Д. Рея, Б. Саймона, Д. Сноу, Р. Уілкінсона, Дж. Уелфорда та ін. Окремі аспекти функціонування «public schools» висвітлено в дисертаційних дослідженнях І. Марциновського, А. Барбариги, Н. Винокурової, І. Абакумової, К. Назарьової, Т. Коляди, Н. Яременко та ін.

Мета статті – розкрити особливості організації виховання у приватних школах-пансіонах Великої Британії та схарактеризувати сутність автентичного британського виховного феномену «the spirit of the school» («дух школи»).

Серед основних видів виховання, притаманних британській освітній системі загалом та приватним школам-пансіонам зокрема – релігійне, громадське, спортивне та естетичне. У центрі виховного середовища

кожної британської приватної школи-пансіону – «the spirit of the school» («дух школи») – присутній в кожному навчальному предметі, в кожному виховному заході, в об'єктах, що оточують студента, будівлі, шкільній формі, викладачах, сукупності понять, правил, традицій адміністрації школи, її персоналу і учнів, відомих кожному члену такої освітньо-виховної системи та які приймаються ними як відображення своєрідності, індивідуальності освітнього закладу, і сприймається ними як предмет гордості. Такий феномен є автентичним британським феноменом, який властивий виключно приватним школам-пансіонам Великобританії [1, с. 140].

Серед особливостей виховання в приватних британських школах-пансіонах, що ґрунтуються на структурних компонентах феномену «the spirit of the school» («дух школи»), виокремлюють такі:

- ціннісне ядро феномена «the spirit of the school» («дух школи»);
- прояв феномена «дух школи» в життєдіяльності приватної школи-пансіону;
- організація релігійного, громадського, спортивного та естетичного виховання в приватних школах-пансіонах;
- організація життєдіяльності (що включає в себе сфери спілкування, пізнання, предметно-практичної і духовно-практичної діяльності, спорту та гри);
- організація побуту (визначається архітектурно-планувальними особливостями приміщень і організацією предметно-просторового середовища, її впорядкованістю та технічним обладнанням, режимом життя, етикетом і рядом традицій, що склалися в приватній школі-пансіоні Великобританії) [1, с. 141].

Територія приватної школи-пансіону Великобританії – це закритий, самостійний світ «в самому собі». Студентів однієї школи-пансіону практично завжди безпомилково можна відрізнити від студентів іншої школи, зокрема, за особливостями лексики, що ними використовується.

Як і в багатьох інших школах, в школі Рагбі (Rugby School) є свій власний сленг, який вироблений і використовується студентами і випускниками. Ось кілька прикладів подібних сленгових слів та виразів: «Boomer» («Бумбильник») – дзвін Каплиці Рагбі; «Bug» («жук») – позначає шкільну бібліотеку; «Stodge» («банальщина») – магазин при школі; «Wagger ragger bagger» (не перекладається) – кошик для паперів; «Bodger» («Буркун») – директор школи; «Old Guard» («стара гвардія») – спортивна команда вчителів; «F-Block» («Ф-хлопчина») – учень 9 класу; «E-Block» («І-хлопчина») – учень 10 класу; «D-Block» («Ді-хлопчина») – учень 11 класу; «Levee» або «Pig» («новобранець» або «поросся») – шкільний префект; «Sixth» («шістка») – староста факультету; «To speckle someone's tie» («заплямувати краватку») – зняти з посади факультетського старосту; «Tanner» («засмаглий») – денний студент; «To tosh» («пороти нісенітницю») – приймати ванну [9].

Подібні сленгові вирази з'явилися кілька сотень років тому і успішно функціонують в школі і в наші дні. Необхідно підкреслити, що дані слова не належать до літературної лексики, будучи місцевим шкільним аргом. Як будь-який інший жаргон (або арг), секретна мова представляє потужне знаряддя згуртованості студентів школи, а також дозволяє їм відчутти себе єдиним цілим, оскільки без спеціального знайомства з даним діалектом ніхто «ззовні» не може до кінця зрозуміти мову студентів.

Роль шкільної форми полягає, насамперед, в естетичному вихованні студентів. Крім цього, носіння шкільної форми дисциплінує студента, оскільки тут, як у всіх аспектах британського шкільного виховання, велику роль відіграють традиції. Багато поколінь найбільш забезпечених англійців бажають здобувати освіту в одній і тій самій приватній школі-пансіоні. Носити ту ж шкільну форму, що і прадід, і дід, і батько – не тільки престижно, а й покладає велику відповідальність на плечі студента. Заплямувати «честь форми» для британців рівнозначно тому, що заплямувати «честь мундира» (і в даному випадку мова йде не тільки про хлопчиків, але й про дівчаток, які навчаються в приватних школах-пансіонах Великобританії). З найперших днів школа виховує своїх Патріотів, тих, хто в майбутньому приведе до цієї школи своїх дітей, і не останню роль в цьому вихованні грає шкільна форма [1, с. 143].

Отже, шкільна форма об'єднує, згуртовує учнів, дозволяючи їм відчутти себе частиною цього закритого товариства «обраних».

Життя шкільної спільноти підпорядковане суворим правилам ієрархії. Студенти молодших курсів залежать від студентів старших курсів. Належність до деяких найбільш престижних товариств і членство в найстаріших шкільних клубах може значно підвищити статус учня. Активна участь у позаурочній шкільній діяльності, широке коло спілкування сприяють підвищенню «популярності» студентів не тільки в очах однолітків, але й адміністрації школи.

Факультетські старости належать до своєрідної еліти факультету. Як правило, староста обирається серед найбільш популярних учнів старших курсів. Факультетські старости допомагають стежити за дотриманням шкільних правил і підтримують дисципліну у факультетських гуртожитках.

Серед факультетських старост обираються шкільні старости, в обов'язки яких входить керівництво роботою факультетських старост, відвідування певних адміністративних зборів, зборів членів опікунської ради, внесення пропозицій щодо поліпшення дисципліни і системи позаурочної діяльності.

Щоб підкреслити свій статус, старостам дозволяється використовувати деякі відмітні знаки у своїй шкільній формі, такі, як тростина або краватка.

Такий порядок речей ретельно підтримується самими студентами,

їхніми батьками, викладацьким складом, адміністрацією школи, обслуговуючим персоналом. Старости можуть штрафувати студентів за порушення правил школи, дисципліни, призначати покарання або ж заохочувати. За діяльністю самих старост уважно стежать тьютори, викладачі й адміністрація школи. Старост, які себе дискредитували, можуть зняти з посади – такі зміни вважаються вельми ганебним і надовго псують репутацію студента.

На думку дослідників, така система виховання визначена самим менталітетом британців. Суспільство Великобританії традиційно є класовим, кордони між класами чітко визначені, порушити які вкрай складно. Ієрархія всередині суспільства складалася століттями. Піднятися більше, ніж на одну або дві соціальні сходинки практично неможливо. Головними при переході з одного класу в інший є не фінансове становище, а походження і репутація. Таким чином, шкільне співтовариство – це проекція всього британського суспільства в цілому [1, с. 145].

Важливу роль у британській системі виховання відіграє шкільна символіка. Кожна британська приватна школа-пансіон – це своєрідна держава всередині держави, зі своєю, тільки їй властивою символікою.

Герб школи унікальний. Історія виникнення герба, а також значення символів, зображених на ньому, відомі кожному учню з найперших днів його перебування в школі-пансіоні. Гербом пишуться, його розміщують на формених піджаках і запонках, його шанують не менше (іноді і більше), ніж герб самого Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Прикладом є герб Коледжу Ітон (Arms Of Eton College). Відповідно до документа, датованого 1 січня 1449 року, король Генрі VI наказав Коледжу мати герб із зображенням трьох сріблястих лілій на чорному фоні. Король побажав новоствореному Коледжу процвітати вічно і працювати на славу короля Англії і Франції, яких символізують квітка Франції на лазурному фоні і леопард. Один з найстаріших коледжів Кембриджського університету King's College отримав герб з описом, який слово в слово повторює опис герба Ітона, але з трьома трояндами замість трьох лілій. Як одна з найстаріших приватних шкіл-пансіонів, Ітон має також і свій девіз – «Floreat Etona», що в перекладі може звучати, як «Так нехай процвітає Ітон» [1, с. 145; 9].

Власна символіка також притаманна кожному факультету школи. Докладно така практика описана в серії книг Дж. К. Роулінг про життя та пригоди чарівника Гаррі Поттера в чарівній британській приватній школі-пансіоні Хогвартс [7]. Наприклад, важливою складовою шкільної символіки є «колір факультету». Нашивки на єдиній загальношкільній формі, шарфи, рукавички, спортивна форма певних кольорів використовуються, щоб показати приналежність студента до того чи іншого факультету всередині самої школи-пансіону, і здійснюють на

особистість учня такий самий вплив, що і єдина форма школи – згуртовують учнівський колектив, дозволяють їм відчутти особистісну належність до певної шкільної спільноти.

Крім гербів, емблем та факультетських квітів, у кожній приватної школи-пансіону Великобританії є власний девіз. Девізи найстаріших шкіл традиційно розміщуються на гербі школи і пишуться латиною. До числа таких можна віднести девізи Коледжу Ітон («Floreat Etona»), шкіл Рагбі («Laborando») і Харроу («Stet Fortuna Domus Donorum Dei Dispensatio Fideus») та багатьох інших [1, с. 148; 5].

До шкільної символіки можна віднести і гімн школи. Так, у Коледжі Ітон під час найбільш значимих подій традиційно виконується гімн школи під назвою «Carmen Etonense», написаний Джозефом Барнбі в 1877 році. Гімн виконується латиною, але в англійському перекладі останні рядки звучать як «May Eton flourish – and she will flourish» («Так нехай процвітає Ітон – і він буде процвітати завжди») [9].

Великобританія – країна з багатомілітичною історією. Ставлення англійців до історії вельми примітне – це не просто перелік фактів і цифр, історія для британців жива субстанція, фундамент всього суспільного життя. Подібним чином ставляться і до історії школи, її легенд, міфів і переказів.

Історія більшості приватних британських шкіл-пансіонів налічує кілька сотень років і тісно пов'язана з історією країни в цілому. Студенти і батьки, адміністрація, викладачі та обслуговуючий персонал пишаються політичними діячами та історичними постатями, які навчалися в їхній школі. У багатьох школах-пансіонах можна побачити меморіальні дошки або пам'ятники, споруджені на честь учнів, які колись найбільш відзначилися. Так, на території школи Чартерхаус (Charterhouse School) на початку XIX століття за проектом архітектора Скотта було споруджено будівлю каплиці. Її освятили в 1927 році на пам'ять 700 учнів, полеглих у Першій світовій війні, і вона стала одним з найбільших військових меморіалів Великої Британії. Імена 350 учнів, полеглих у Другій світовій війні, були додані до списку в середині XX століття [1, с. 149; 4].

На території Коледжу Малверн (Malvern House – приватної школи-пансіону, заснованої у 1865 році) знаходиться пам'ятник письменнику К. Льюїсу, автору семи книг для дітей серії «Хроніки Нарнії», який навчався в цій школі. У шкільній каплиці зберігаються імена 600 випускників Малвернського Коледжу, які віддали життя під час Першої і Другої світових воєн [1, с. 149; 3].

Історія кожної школи-пансіону – це не тільки історія навчання. Як і в кожній державі (а приватна британська школа-пансіон з самого початку відособлена і є державою всередині держави), історія школи – це історія бунтів і перемир'я. Так, у кінці XVIII століття, в школі Рагбі спалахнуло найсерйозніше в її історії повстання. На території школи, недалеко від

одного із шкільних гуртожитків, є поховальний вал часів Бронзового століття (пізніше отримав назву «Острів»). Аж до 1847 року вал був оточений ровом шириною в шість метрів. Саме на Острові в 1797 році знайшли притулок кілька студентів школи (які зламали перед цим двері кабінету Директора школи і спалили книги і столи у внутрішньому дворі школи), піднявши за собою дерев'яний міст. Тільки після того, як Острів було оточено місцевими зброєносцями з піками і мушкетами, студенти здалися. Був публічно зачитаний «Акт про Бунт», і бунтівники були виключені зі школи. При цьому заслуговує на увагу той факт, що пізніше колишні студенти обіймали посади в Міністерстві внутрішніх справ Великобританії. Подібні події лягли в основу нового літературного жанру, що з'явився в ХІХ столітті – жанру «шкільного роману» – і одного з перших творів цього жанру – «Шкільних днів Тома Брауна» [1, с. 151].

Крім своєї власної історії, кожна школа-пансіон в міру свого розвитку «обростає» легендами і переказами, пов'язаними з колишніми студентами або територією школи. Наприклад, той же коледж Малверн розташований на території району Котсволдс, що охороняється ЮНЕСКО. На прилеглий території збереглися не тільки доісторичні споруди залізного віку, а й кілька величезних валунів невідомого походження. Безліч туристів відвідують цю частину Великобританії з тим, щоб побачити унікальне каміння, один з яких, схожий на величезного савця, відомий як «слонячий камінь» («elephant stone»). Поруч на місці давньоримського форту VIII століття «Бейнінтесбург» («Baenintesburg») лежить валун «Банбері» («Banbury Stone»). Існує давня легенда, відома не тільки студентам школи, а й багатьом туристам, згідно з якою кожен, хто стане між каменями «Короля і Королеви» («King & Queen Stones»), позбавиться від усіх хвороб [1, с. 153; 3].

Одним із наріжних каменів британських приватних шкіл-пансіонів є дисципліна. Так як учні школи постійно перебувають в компанії один одного і далеко від батьків, найменше порушення дисципліни суворо карається, щоб уникнути більш серйозних порушень. За невиконання домашнього завдання, за пропуск занять без поважної причини, за запізнення, за суперечку з учителем або старостою студенту традиційно призначається стягнення – виконання дрібних доручень викладача або допомога по господарству обслуговуючому персоналу. Іноді стягнення може виражатися в написанні певної фрази великої кількості разів на дошці або в зошиті (наприклад: «Я не буду так робити» і т.п.). Порушення комендантської години, перебування в недозволеній час на території школи, вихід за територію школи без дозволу адміністрації відносяться до більш серйозних порушень дисципліни. По кожному з таких порушень рішення приймає адміністрація з урахуванням ради голови факультету. За куріння на території школи, бійку або вживання наркотиків студент виключається зі школи.

За дотриманням шкільних правил і підтримкою дисципліни стежать не тільки адміністрація, викладачі та обслуговуючий персонал, але й самі студенти. Порушення дисципліни одним студентом, академічна неуспішність шкодять репутації факультету в цілому, саме тому в школах на практиці діє принцип «кругової поруки». Якщо порушника дисципліни не виявлено – страждає репутація всіх студентів факультету. Допомагають тьюторам і головам гуртожитків підтримувати дисципліну на ввірених їм ділянках факультетські старости і старости школи [1, с. 154].

На наш думку, найбільшу роль у британській виховній системі відіграють традиції школи. За тривалий період функціонування багатьох шкіл їх налічується величезна кількість. Наведемо приклади лише деяких з них.

У школі Рагбі (Rugby School) існує традиційне привітання учнів. При зустрічі з іншим студентом школи необхідно підняти вгору вказівний палець і доторкнутися ним до свого плеча. У центрі внутрішнього двору школи Рагбі височить «Королівський дуб», посаджений Едвардом VII в 1909 році. Щоранку під цим дубом збираються Голови факультетів і спостерігають за тим, як студенти заходять в шкільну Каплицю на традиційне ранкове богослужіння. За внутрішнім двором знаходиться центральна будівля в школі, в якій розташовано особистий кабінет Директора школи, який за давньою традицією сидить за письмовим столом, що належав колись Єпископу Персівалю. Студенти школи можуть потрапити в кабінет, лише піднявшись гвинтовими сходами, які розташовані в основі башти. Початок цієї традиції поклав самий відомий Директор школи доктор Арнольд (1828–1842) – для зручності учнів, які не хотіли, щоб їх помітили однокурсники [1, с. 155; 9].

Інша приватна школа-пансіон Великобританії, що славиться своїми традиціями – це школа Чартерхаус (Charterhouse). «День Картузіанців» (традиційна назва учнів і випускників цієї школи) – головна щорічна суспільна подія в житті школи, що проходить в кінці третього триместру. Це день зустрічі випускників школи, батьків і студентів, що навчаються в школі. Найбільш відомі випускники традиційно відкривають урочисту частину свята. У цей день проводяться традиційні щорічні матчі з футболу і крикету на Кубок школи між двома командами: Картузіанців (студентів школи) і Старих Картузіанців (випускників). Крім того, для батьків студентів проводиться виставка робіт їхніх дітей в пам'ять про Картузіанців, загиблих у Першій світовій війні.

«День Засновника школи» проводиться щорічно в середині грудня (кінець першого триместру) на честь засновника школи і головного благодійника Томаса Саттона. Це свято також вважається одним із найголовніших подій навчального року. У цей день традиційно у всіх шкільних гуртожитках студентами спільно з викладачами і обслуговуючим персоналом проводиться генеральне прибирання, що завершується ввечері «бенкетом на честь засновника» – великим святом для всієї школи, на яке

прийнято надягати чорну краватку. Після «Бенкету» – ігри та інші розважальні заходи.

«День Святого Ендрю» – релігійне свято – в школі відзначається щорічним балом, що проводиться під егідою «Шотландського танцювального товариства». На бал прийнято надягати національний шотландський костюм.

Вельми цікавою традицією школи є піша прогулянка завдовжки 50 миль (близько 80 км), що проводиться щорічно серед старшокурсників в кінці червня. Всі бажаючі повинні пройти дистанцію в 50 миль від Брайтона до Арки «Брук Хол». Традиція бере початок у 1950 році, коли американські «Морські Котики» кинули виклик старшокурсникам школи, заявивши, що тільки вони здатні пройти в перший день 50 миль і працювати в колишньому режимі на другий. Учасники, які проходять цю дистанцію в перші 24 години, нагороджуються особливою трьохбарвною краваткою з цифрою 50 в середині – рожева смуга на краватці означає школу, зелена – пройдено територію, і синя – ніч, коли студенти приходять до фінішу.

Ще одна традиція школи Чартерхаус – святкування випуску, що проводиться щорічно в кінці третього шкільного триместру. Після богослужіння в шкільній Каплиці на честь випускників усі студенти обходять будівлю школи два рази, в той час як кілька спеціально запрошених музикантів в національних шотландських костюмах грають народну музику на волінці. Випускники обходять навколо будівлі в останній, третій раз, що символізує їх подяку школі. Після цього проводиться щорічне шоу пародій «Брук Хол» під назвою «Недолік таланту». Це єдиний шкільний захід, вхід на який є платним для всіх учнів і батьків (зібрані кошти йдуть на благодійність) [1, с. 155–156].

Наведені вище приклади – це лише мала частина традицій приватних британських шкіл-пансіонів. Подібні шкільні традиції сприяють згуртованості колективу студентів, сприяють різноманітності шкільного життя, виховують любов до своєї, такої унікальної і найкращої школи.

Традиції та історія, легенди і перекази, дисципліна і суворі ієрархія в рамках закритої шкільної спільноти, особлива шкільна секретна мова (арго), символіка і форма – все це загалом і становить поняття, яке дослідники визначають як «the spirit of the school» («дух школи»), що сприяє вихованню гармонійно-розвиненої і збалансованої особистості учня.

На сучасному етапі розвитку суспільства актуалізується необхідність вивчення та впровадження зарубіжного досвіду в українську освіту з метою реалізації одного з пріоритетних напрямів державної освітньої політики – інтеграції національної освіти до європейських і світових тенденцій, що передбачає здійснення порівняльних досліджень у галузі освіти.

Сьогодні внесок Великобританії у світову педагогічну спадщину,

розширення культурних і наукових зв'язків викликають великий інтерес вітчизняної наукової спільноти. Розгляд британського виховання через призму феномену «the spirit of the school» («дух школи») здатний збагатити вітчизняну педагогічну практику позитивним досвідом практичної організації виховання. Тому перспективи подальших наукових пошуків пов'язуємо із необхідністю й об'єктивною потребою комплексного порівняльного аналізу досвіду реформування сучасної зарубіжної й української приватної освіти для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної системи освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данилова А. С. Организация воспитания в частных школах-пансионах Великобритании / А. С. Данилова. – Ульяновск, 2009. – 193 с.
2. Коляда Т. В. Елітарність середньої освіти: історичний досвід Великобританії та перспективи України / Т. В. Коляда // Основные парадигмы педагогики и психологии в XXI веке : материалы Международной научно-практической конференции (г. Харьков, Украина, 11–12 ноября 2011 г.). – Харьков : Восточнoукраинская организация «Центр педагогических исследований», 2011. – С. 36–39.
3. Языковая школа Malvern House London English School [Electronic resource]. – URL : <http://london.kiev.ua/obuchenie-v-londone-yazikovie-kolledzhi-i-shkoli/yazikovaya-shkola-malvern-house-london-english-school.html>.
4. Charterhouse. Частная школа-пансион совместного обучения [Electronic resource]. – URL : <http://www.britishschools.ru/schools/charterhouse>.
5. Eton College official website [Electronic resource]. – URL : <http://www.etoncollege.co.uk>.
6. Harrow School. School, Harrow, London, United Kingdom [Electronic resource]. – URL : <https://www.britannica.com>.
7. Rowling J. K. Harry Potter and the Deathly Hallows / J. K. Rowling. – London : Bloomsbury, 2007. – 678 p.
8. Rugby School // Каталог некоторых частных школ-пансионов Великобритании [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.albioncom.ru/schools/england/catalog/200>
9. Rugby School official website [Electronic resource]. – URL : <http://www.rugbyschool.net>.